

מחבר: דוד אקסלרוד **מאמר:** הרהורים בסיבת אורך גלותינו

התירו של הרשב"ץ.

◈ ביקורת על הטקסט תראה ככה

ספר התשב"ץ חלק א, עניין קמ"ב-קמ"ז-קמ"ח:

עניין קמ"ב:

לפי שראיתי הרבה בני אדם מגמגמין על מה שנהגו בכל קהילות ישראל בכל הדורות לתת פרס לחכמיהם ונתלים בזה במה שכתב בזה העניין הרמב"ם ז"ל בפירוש למסכת אבות, ◈ (הרמב"ם לא ערער על "לתת פרס ל..." אלא על לתבוע או לבקש מ... ואין זה שווה. לדוגמא: עם זאת שחייבים לתת צדקה- שונא מתנות יחיה- יש להימנע מלקיחה בכל האפשר) על כן אחקור בזה כאשר יראוני מן השמים, מהגמרא וממקומות אחרים, אם הדבר הזה רשות או מצווה או חובה או יש שם נדנוד עבירה ◈ (ברור שהוא מתכוון לתבוע או לקבל מ... לא לתת ל...) , ואני בטוח בכוחן של ראשונים שנהגו בעצמן היתר בדבר זה ◈ (לתבוע או לקבל, לא לתת) שלא אכשל בדבר הלכה, ושיתבררו ויתלבנו הדברים בעניין הספק הזה. ואמר. כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנותם, כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם, כדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עוניים, ושינהגו בהם כבוד. ◈ (1 כשבא הרשב"ץ לדחות דברי הרמב"ם הוא אומר: "אולי יאמר הרב ז"ל ...שעמי הארץ מזלזלין לחכמים כשלוקחים מהם ממון. ואין זו דרך המשנה, שהוא תולה הדבר בעטרה וקרדום, לא בכוונת עמי הארץ אם לטובה אם לרעה." ראה ע' 12. היינו, להצדיק טיעוניו כוונת עמי הארץ חשובה, לדחות דברי הרמב"ם- לא. "כך היא דרכה של תורה. פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל... אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך" אבות פ'ו, מ'ד . מסתבר שחז"ל לא חששו לבך "שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עוניים" . אם הרשב"ץ בונה מדת השפעת תלמידי חכמים על מעמדם הכלכלי אזי מאבקו אבוד מראש כי לשונאי יהדות תמיד היה יותר עושר. עם ישראל יוכיח- השפעתו על האנושות היא ללא יחס לעושרו וכוחו ואפשר לומר על אף מצבו העלוב. מוטב שמאבק על השפעה יהיה בשטח בו יש יתרון בלעדי- טהר מידות ואצילות נפש אשר תמיד יבואו בסתירה עם גביה או בקשה מזולת. ולשם מה ת"ח שלו צריך השפעה? אם כדי להחדיר לתודעת העם תפלות קנייני חומר אז לא על ידי השפעה שנקנתה בעזרתם. ואם לא, מי צריך השפעתו?) שורש דבר זה יצא לנו מהתורה על פי מדרש חכמים.

אמרו בפרק קמא דיומא (יח, א) ובהוריות פרק הורה כוהן משיח (ט, א) "והכהן הגדול מאחיו" (ויקרא כא, י) שיהא גדול מאחיו בנוי, בכוח בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכוהנים מגדלין אותו, תלמוד לומר "והכהן הגדול מאחיו"- גדלהו משל אחיו. וכבר הזכירו בתורת כוהנים (אמור פרשה ב) ובתוספתא דיומא (פ"א ה"ו) ובילמדנו (תנחומא סי' ד) מעשה בפינחס הסתת שנמנו אחיו הכוהנים למנותו כהן גדול, ומצאוהו חוצב אבנים בהר, ומלאו לו אותו מחצב דינרי זהב. וכן למדו מזה לתלמיד חכם שיכול ליטול מעצמו ממון שיתעשר בו, ואין גנאי בדבר ◈ (2 מכך שכוהנים נידבו למדו שמותר ליטול מעצמו? זה לא במדרש.) ואמרינן בפרק הזרוע (חולין קל"ד ב') ההוא שקא דדינרי דאתא לבני מידרשא, קדים רבי אמי זכה ביה, והיכי עביד הכי והתניא ונתן ולא שיטול מעצמו ואסיקנא אדם חשוב שאני ותניא והכהן הגדול מאחיו- שיהא גדול מאחיו בנוי, בכוח בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכוהנים מגדלין אותו שנאמר והכהן הגדול מאחיו- הישוו בעלי הגמרא דין אדם חשוב שחייבין ישראל להעשירו לדין כהן גדול. וכן מידת הדין נותנת מקל וחומר, שהרי הוא לכל דבר להחיות ולהשיב אבידה לכל אדם, שהרי משנה שלמה שנינו בפרק בתרא דהוריות כהן קודם ללוי, לוי קודם לישראל וגו' אימתי בזמן שכולם שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם הוא קודם לכהן גדול עם הארץ ◈ (3 א. רמב"ם לא טען שלא צריך להקדים ת"ח, אך למען הדיוק: (הוריות פ"ג מ' ז-ח") "...ואישה קודמת לאיש לכסות, ולהוציא מבית השבי... כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר אימתי בזמן שכולם שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ." לא כתוב "עבד משוחרר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ עבד משוחרר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ" מכאן ששיפחה משוחררת, אשת עם הארץ קודמת לכהן גדול תלמיד חכם לכסות, ולהוציא מבית השבי מחד גיסה, וממזר או נתין עם הארץ קודם לגר תלמיד חכם- אונקלוס לדוגמא. אין קדימה זו כה גורפת ובלתי מסויגת. ב. בגמרא חולין קל"ד ב' שמביא הרשב"ץ מסופר על שק כסף שנשלח לבית מדרש על ידי מאן דהוא, מסתבר שהשולח לא הבהיר מה לעשות בו. אך טבעי הוא, שבמצב זה ראש ישיבה עושה לפי הבנתו. חידוש של גמרא הוא, שאף לקחת לעצמו יכול. וזה על פי "והכהן הגדול מאחיו- גדלהו משל אחיו הכוהנים" - ראש ישיבה- גדלהו משל אחיו ת"ח. מה למדנו? למדנו שכאשר תלמידי חכמים יכולים לזכות בדבר מה במידה שווה מותר לגדול מהם ליזום ולהקדים. ומי טען ההפך?) ואמרו בגמרא מנא הני מילי, דכתיב יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים, ואפילו מלך שהוא קודם לכהן גדל כדאיתא התם אמרינן התם דחכם קודם לו, דחכם שמת אין לו ביוצא בו, מלך שמת כל ישראל ראויין למלכות. וביון שחכם עדיף מכהן גדול, כי היכי דמחייבי כוהנים לגדלו משלהם בעושר הכי נמי מחייבי כל ישראל לגדל תלמידי חכמים שבהם בעושר. ◈ (השוואה לא חוקית: (כהן גדול- אחיו הכוהנים)=(חכם- כל ישראל). צריך להיות ראש ישיבה- תלמידים, הרי כתוב אחיו הכוהנים, ואם רצונו להרחיב את ההשוואה למה לא ללכת עוד צעד- "שיהא גדול מאחיו בנוי, בכוח בחכמה ובעושר"- מי שלא יפה תואר וחסון- לא יהיה ראש ישיבה. כללו של דבר, אין ספק שכהן גדול וראש ישיבה הם דברים שונים במהותם. לכן, מטבע הדברים, שונים כל נתוניהם, אלא אם כן יש סיבה מיוחדת המצביעה על שיויון בנתון מסוים. הגמרא השוותה בעניין קדימה. מי שרוצה להראות שהשיוויון רחב יותר יכול לנסות, אם ימצא ראיות מתאימות, בשמו, אך לא בשם הגמרא. ולבסוף, לכל היתר לימוד זה מוכיח שאכן יש חובה להקדים לכל דבר ולכבד ועל כך אין חולק. אך אין זה מתיר לתבוע או לבקש שכר.) ובפרק סדר

תעניות אלו (תעניות כא,א) במעשה דאילפא ור' יוחנן אמרינן התם מלך ר' יוחנן, פירוש שעשאוהו ראש ישיבה, וכתב שם מאיר עיני הגולה רש"י ז"ל בלשון הזה, מי שהוא ראש ישיבה היו נותנים לו הרבה, כדאמרינן גבי הכהן מאחיו גדלהו משל אחיו. עד כאן לשונו. ◈ (א. רמב"ם לא חלק על חובה לתת הויכוח הוא על לתבוע או לבקש .ב. ראיה זו היא לא מגמרא אלא מפרשנות הגמרא) ולפי זה כשהיו פרנסי הדורות רואים תלמידי חכמים דדחיק להו עלמא טובא היו משתדלים למנותם בראש כדי שיפרנסום הציבור דרך כבוד. דאמרינן בהוריות פרק בתרא (יא;) דרבן גמליאל ור' יהושע הוו קאזלי בספינתא, בהדי רבי יהושע הוה פיתא וסולתא בהדי רבן גמליאל הוה פיתא, שלים פיתא דרבן גמליאל סמך סולתא דר' יהושע, אמר ליה מי הות ידעת דאית לך עיכובא דאייתית סולתא, אמר ליה כוכב אחד יש שעולה אחת לשבעים שנה ומתעה את הספנין אמרתי שמא יעלה ויתענו, אמר ליה כל כך בידך ואתה יורד לספינה? אמר לו עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר תסמא ור' אלעזר בן גדגדה שיודעים לשער כל טיפות שבים אין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש. נתן דעתו להושיבם בראש. כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו, חזר ושלח להם ובאו, אמר להם כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם, שנאמר (מל"א ב, ז) "וידברו אליו לאמור אם היום הזה תהיה עבד לעם הזה ועבדתם." הרי שרבן גמליאל שהיה פרנסן של ישראל, לפי שידע חוכמת אותן התלמידים, וכל אותו פלפול שהיה להם בחוכמת השיעורים לא עמד להם לפרנס עצמם, הושיבם בראש כדי שיגדלום ישראל בעשר משלהם, וכן פירש שם רש"י ז"ל, והם לא רצו לקבל מפני חשש קבלת שררה, עד שדרש להם רבן גמליאל שאין להם לחוש ליוהרא מפני השררה כי אינה אלא עבדות, וכיון שאינה אלא עבדות ולא שררה יש להם לישב בראש כדי שיתפרנסו בכבוד כראוי להם. ולפי שדבר זה מוטל על פרנסי הדורות אמר ר' יהושע לרבן גמליאל- "אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע צערן של תלמידי חכמים במה הן מתפרנסים" כראיתא בפרק תפילת השחר (ברכות כח,א) דמשע התם דר' יהושע היה מתפרנס בדוחק, ורבן גמליאל הזא אשייתא דביתיה דמשתרן, אמר ליה מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה, כלומר שעושה פחמין או נפח. שאין שחרות הכותלים מדבר אחר. ונראה שר' יהושע היה עושה מלאכתו בצנעה, שהרי בפרהסיה היה אסור לו שהרי אב בית דין היה כדאיתא התם (ברכות כח,א) . כדאיתא בפרק התובל (צ"ל המרובה ב"ק עד ,ב) , שמנהגם היה שהנשיא היה ראש ישיבה וממנה תחתיו אב בית דין לכל בית ישראל כדמוכח התם ובשלהי הוריות, וכיון שאב בית דין היה, היה אסור לו לעשות מלאכה בפרהסיה כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין (קידושין ע , א) כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלושה, ופירש רש"י ז"ל שגנאי הוא לציבור שיהיו נצרכין לזה. וכיון שבפרהסיא לא היה עושה אלא בצנעה משום הכי לא היה יודע רבן גמליאל שאומנותו פחמי, שאם היה יודע חלילה לו לרבן גמליאל שלא היה משתדל עם הציבור לגדלו משלהם, שהרי לרבי אלעזר חסמא ור' אלעזר בן גדגדה הושיב בראש מפני שלא היה להם לאכול ובגד ללבוש כדי שיתפרנסו דרך כבוד מהציבור כדלעיל, כל שכן לרבי יהושע שהיה אב בית דין. אבל מפני שלא היה עניין רבי יהושע מפורסם שהיה פחמי מפני כך לא השתדל רבן גמליאל עם הציבור לפרנסו מנכסיהם ולגדלו משלהם, ומכל מקום עדיין היה אומר ר' יהושע לרבן גמליאל אוי לדור שאתה פרנסו, שראוי היה לרבן גמליאל לפשפש במעשיהם של תלמידי חכמים כדי שלא יהיו ניזונין בצער, כי עליו היה מוטל הדבר ואני אומר עוד, שאי אפשר שיהיה ר' יהושע פחמי ממש כדמשמע מפשט ההלכה וכמו שראיתי מי שכתב כן שאיך אפשר שמי שהיה אב בית דין של ישראל שיהיה פחמי, וכל שכן שהיה לוי ומשורר כדאיתא בערכין. ◈ (אם זה הטיעון, "איך אפשר שיהיה?" חקירה מיותרת.) אלא כך נראה לי, שר' יהושע לא היה גדול בעושר כפי הראוי

לאב בית דין, ולפיכך לא היה ביתו יפה והיו כותלי ביתו משחירות, ורבן גמליאל תמה מאד ואמר לו איך לא תייפה ביתך כראוי לאדם שכמותך, שכל הרואה כותלי ביתך יחשוב שפחמי אתה, ואמר ליה ר' יהושע שאין לו עושר כל כך שיוכל להתנאות בדירתו, ושאוי לו לדור שהוא היה פרנסו שעד עתה לא ידע אם היה ר' יהושע עשיר אם לא, שהיה לו לפשפש בעניינו ולגדלו משל ציבור. כך נראה לי בעניין זה. אלא שבירושלמי (ברכות פ' ד סוף ה"א) ראיתי מפרש שפחמי היה, דאמרינן אשכחיה יתיב ועביד ממטין. אבל מכל מקום הדברים פשוטים שפרנסי הדורות היו מתעסקים להושיב תלמידי חכמים הניזונים בצער כדי להגדילם אצל הציבור שיתפרנסו בריוח ובכבוד. ◈ (4 א.*"להושיב תלמידי חכמים הניזונים בצער כדי להגדילם"* - מינוי ציבורי כפיתרון מצוקה כלכלית של פרט ולא מפני צורך ציבור, היום לפחות, נקרא שחיתות שלטונית, וזה באמת "איך אפשר שיהיה?" ב.הדברים אינם פשוטים כלל. במעשיות גמרא אלה לא מוזכר כלל לא כסף ולא פרנסה כתוצאה מהמינוי, רשב"ץ מקנה את המשמעות הזה, שהוא תוצאה של השקפתו, לסיפור מעשה ואחר כך משתמש בו כהוכחת השקפתו. הינו: לפי השקפתי משמעות הדברים הוא כך. היות וכך הוא משמעות הדברים הרי השקפתי נכונה. ג. הפרשנות שהוא מקנה למעשיות אלה בלתי אפשרית- אם נאמר שהסיפור בספינה קדם בזמן לסיפור השני הרי חוצפה מצדו של ר' יהושע לבא בטענות לרבן גמליאל שהוא לא מסדר לו משרה אם שכר בצידה אחר שלא קיבל הצעה זו בספינה והציע אחרים במקומו והם קיבלו. אם נאמר ההפך סדר הדברים, אחר שהיה בביתו וראה את מצבו ושמע את טענתו שואל רבן גמליאל- "כל כך בידך ואתה יורד לספינה?"- זה ליחס לו אטימות מחלטת שלא מסתדרת כלל עם שני מינוים שהוא עושה מיד אחרי זה. היכול אדם שהצניע את עיסוקיו בכוונה לבוא בטענות לאחרים על כך שהוא אכן הצליח להצניע? אין שום צורך להוציא דברי ר' יהושוע מתחום הטפת מוסר: "אינך יודע להעריך אנשים הקרובים אלך ואת המסירות נפש שלהם לת"ת".) ואמרינן נמי בפרק ואלו נאמרין (סוטה מ, א) כי אימנו רבנן עליה דרבי אבהו למימנויה ברישא חזייה לר' אבא דמן עכו דתפסי ליה בעלי חובות, אמר להו אית לכו ר' אבא דמן עכו, ופרוש העניין שר' אבהו היה עשיר גדול ונכבד, שהיה בביתו של קיסר ונכבד מאד בעיניהם, כדאיתא בפרק קמא דסנהדרין ובפרק שני דכתובות דהוו שריין קמיה אמהתא דבי קיסר רבה דעמיה וכו', והכי נמי בפרק ראשון דעבודה זרה ובפרק כל כתבי ובפרק קמא דחגיגה וביומא בפרק בא לו כהן גדול ובאר דוכתא, ורבי אבא דמן עכו היה עני ותפסי ליה בעלי חובות, אף אל פי שנימנו בני הישיבה להושיבו בראש אמר להם שיותר ראוי ר' אבא דמן עכו, בשביל שיושיבוהו בראש ויגדלהו משלהם, וזאת היתה ענוותנותו של ר' אבהו שהיה ענותן כדאיתא התם, ור' אבא דמן עכו אף על פי שהיה ענותן יותר מר' אבהו כדאמרינן נמי התם אפילו הכי לא נמנע מלישב בראש כדי דרך כבוד כראוי לו. והרי דבר זה מפורש הרבה בתלמוד שהציבור חייבין להושיב בראש לחכמים כדי לפרנסם דרך כבוד, ודבר זה מוטל על פרנסיהם ומנהיגיהם להתעסק בענייניהם עם הצבור, ולא יוכל אדם לחלוק בזה כלל. ◈ (5 שוב עדים אנו להנחה שמוכיחה את עצמה- אמר רשב"ץ לר' אבהו הוצעה משרה, וכיוון שראה שר' אבא דמן עכו זקוק לחילוץ מבעיות כלכליות דוחה את ההצעה לטובת ר' אבא דמן עכו באומרו- יש טוב ממני. מעשה זה מוכיח את השקפתו בהנחה שמדובר במשרה תורנית. מניתוח עקבי אך פשוט של דברי הגמרא ברור שאותה שררה יכלה להיות כל מה שנרצה אך לא תורנית! הגמרא מספרת: א. ר' אבהו מעיד על עצמו ששינה מנהגו מפני שראה ר' אבא דמן עכו עושה אחרת- הינו החשיב אותו גדול ממנו. ב. ר' אבהו מעיד על עצמו שהבין שאינו ענו מספיק ביחס לר' אבא דמן עכו בעקבות מעשה שראה . ג. גמרא מביאה מעשה המעיד על הענוה שלו, של ר' אבהו. במצב זה, אם מדובר בשררה תורנית, ר' אבא

דמן עכו היה ראוי לה יותר מר' אבהו, הרי הוא ראה את ר' אבא דמן עכו מופת לחיקוי בחוכמה וענוה. לשיקולי עזרה כלכלית אין שום מקום- אם זה היה סיבתו לוויתור על שררה איה ענותנותו? אלא מדובר על משרה ציבורית כלשהי שהוצע לר' אבהו וויתר עליה לטובת ר' אבא דמן עכו כדי לעזרו, כי היה זה תפקיד שיכלו למלא שניהם במידה שווה פחות או יותר, תפקיד שעיקרו אימון הציבור- באור זה רואים מעשה של ת"ח ענו ולא של פוליטיקאי. לחלופין להערה שרבי אבא דמן עכו סבל מבעלי חובות אין קשר למעשה של ר' אבהו. אם נסכים עם פרשנותו של רשב"ץ נוכל לקבוע א. שאדם עשיר, ורשב"ץ מביא הרבה ראיות שרב אבהו עשיר היה, יכול "לנדב" קופה ציבורית לעזור לחברו ולא את קופתו . ב. אין כישרון של מועמד למינוי שיקול אלא מצבו כלכלי . ג. ת"ח יכול בהחלט "לקפוץ על משרה" כשהוא יודע שיש מועמד טוב יותר מימנו אם אין שם אילוצים כלכליים . ד. מותר לגרוע מלימוד של רבים כדי להתכבד. כי לדעתו מדובר בראש ישיבה ור' אבהו החזיק את ר' אבא דמן עכו ראוי יותר, ולולי הצורך לעזור היה לוקח בעצמו.) ואפילו התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם, אף על פי שאינן ראשי ישיבות חייבין הציבור לפרנסם דרך כבודם, כדאמרינן בפרק ואלו קשרים (שבת קיד, א) איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים, למאי נפקא מינה למיטרח ליה בריפתיה. ◈ (6 שמניח עסקיו- הינו עסקים יש לו, אלא הם בעדיפות שניה ביחס לחפצי שמים, "העוסקים בתורה כל ימיהם"- לא הניחו דבר כי אין מה להניח) ואמרינן ביומא (עב, ב) ר' יוחנן רמי, כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון עצי שטים מכאן לת"ח שמצווין בני עירו לעשות את מלאכתו . ◈ (אין ספק שישראל מצווים לעזור זה לזה בכלל, ללוי בפרט,לכהן יותר מזה ולת"ח במיוחד. רמב"ם לא טען אחרת, הויכוח הוא על הזכות לתבוע ולבקש) 7 וכבר היתה להם קופה מיוחדת לקבץ בה ממון לחלק לתמידים לפרנסם דרך כבוד כדמוכח בפרק הנזקין, דאמרינן התם (גיטין ס, ב) ההוא שיפורא דמעיקרא הוה בי רב יהודה ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי אביי ולבסוף בי רבה, וראיתי בתשובה לר' שרירא גאון ז"ל שפירוש שיפורא תיבה כמו שלוש עשרה שופרות דשקלים (פ"ו מ"ד) , ואמר הגאון ז"ל שהייתה תיבה לקבץ בה ממון לחלק לתלמידים, ופירושו יותר נכון מפרוש רש"י ז"ל שפירש שופר של תקיעות ערב שבת, והביא הרב ז"ל גם כן פירש הגאון ז"ל בפירושיו, והוא הראוי לסמוך עליו, שדברי הגאונים ז"ל קבלה הם. והרי עניין זה בימי חכמי התלמוד ז"ל כפירוש קבלתם ז"ל. ◈ (הרמב"ם פתח ואמר שרוב חכמי זמנו והקודמים לו נהגו היתר לעצמם לקבל מהציבור בצורות שונות, אך אין לזה יסוד לא במקרא לא בתלמוד ולא במדרש, רשב"ץ התיימר להוכיח שאין הדבר כך. אנו מצפים למקורות ממקרא, תלמוד או מדרש שלא תלוים בפרשנות ועוד כשצריך להכריע בין ר' שרירא ורש"י, שעליו ביסס דבריו עד עתה.) ולמה יקשה עלינו זה, והלא אפילו למלמדי תינוקות אמרנן בבתרא פרק השותפין (ב"ב נא, א) דמסייעי להו ממתא, ולמה לא נלמד קל וחומר מזה לתלמידי חכמים ואף לראשי הישיבות. ◈ (גמרא שם מביאה מספר תקנות שעניינם בטיחות מוסדות חינוך ואחת מהם מדברת על כיתת תלמידים גדולה, אך לא גדולה בכדי לחלקה לשנים, זכה לקבל עוזר מלמד שבני העיר צריכים להשתתף בשכירתו. מי ייתן וידעתי איזו מין קל וחומר יש כאן ולא מצאתי מי שיאיר עיני.) ועוד נמצא במדרשות שהם מלאים מזה העניין, כלומר שהציבור הם נוהגים לתת פסיקתם דרך כבוד למי שמכירין חכמה. 7* אמרו במדרש ר' תנחומא בפרשת תרומה (ס' ב) מעשה בחבר אחד שהיה בא בספינה עם פרקמטוטין הרבה, והיו אומרין לאותו חבר היכן פרקמטיא שלך, היה אומר להם פרקמטיא שלי גדולה משלכם, בדקו בספינה ולא מצאו לו כלום, התחילו שוחקים עליו, נפלו עליהם ליסטים בים שללו ונטלו כל מה שמצאו בספינה, יצאו ליבשה, מה עשה אותו חבר נכנס לבית המדרש ישב ודרש,

עמדו בני המדינה כשראו בו תורה מרובה נהגו בו כבוד גדול ועשו לו פסיקתו כהוגן וכראוי בגדולה וכבוד והתחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו וללוות אותו, כשראו אותם פרקמטוטין כך באו אצלו ופייסו ממנו ואמרו לו בקשה ממך למד עלינו זכות לפני בני העיר שאתה יודע מה היינו ומה אבדנו בספינה, בבקשה ממך עשה עימנו דבר אפילו על הפרוסה שניתן לתוך פינו ונחיה ולא נמות ברעב, אמר להם הלא אמרתי לכם שפרקמטיא שלי גדולה משלכם ששלכם אבדה ושלי קיימת, הוי כי לקח טוב נתתי לכם. עד כאן במדרש תנחומא. זה מצינו בתלמוד מפורש ◈ (ממדרש זה עולה שקנייניי חומר חולפים לעומת קנייני רוח, ושת"ח מכובד גם בלי קנייני חומר, מה שסותר דבריו בפתיחה: "כדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עוניים"- כבדוהו למרות מצבו העלוב, ושעם ישראל נחלץ בשמחה לעזרת ת"ח בצערו, ברוך ה'. וכי הרמב"ם טען אחרת?) ועוד שם במדרש תנחומא בפרשת ואתה תצווה (ס', יג) מעשה בסופר אחד שהיה עולה לירושלים בכל שנה ושנה, והכירו בו בני ירושלים שהיה אדם גדול בתורה אמרו לו טול ממנו חמישים זהובים ושב לך אצלנו וגו'. ועוד מצינו בברייתא של קנין תורה (אבות פ"ו מ"ט), אמר ר' יוסי בן קיסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי זקן אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום, אמר לי ר' מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני, אמר לי רצונך שתדור עימנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב, אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף שבעולם איני דר אלא במקום תורה, שכן נאמר בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף.[8] לא נמנע רבי יוסי בן קיסמא אלא מפני שלא היה רוצה לצאת ממקום תורה, לא שיש נדנוד עבירה בדבר חס ושלום. ◈ (כאן מצורת ההנמקה, יותר נכון, מהעדר נימוק אחר, מנסה להוכיח רשב"ץ את טענתו. ר' יוסי לא כיוון את דברו לרשב"ץ אלא לאותו זקן שאמר: "ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב" - סכום ענק- מיליון- מין הסתם גוזמה וענה בהתאם. ואם נלך לפי אופן פרשנותו יצא לנו כי יוסף לא ראה איסור בעצם מעשה זנות (בראשית פ' לט ח-ט) "וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי, איננו גדול בבית הזה ממני ולא חושך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים" - נימוק לסירובו הוא הפרת אימון ואי הכרת טובה אשר תהיה בכך ולא מעשה זנות. אך אם נקבל עצם פרשנותו יצא שאסור לגרוע מלמוד תורה למען פרנסה. בהמשך רשב"ץ יטען ההפך. בסיפור קודם, על הסופר, הוצע לו סכום יותר מעשי תמורת חיזוק קהילת עיר גדולה של חכמים ושל סופרים, הלא היא ירושלים, אך גם הוא לא מקבל הצעה זו בטענה שקשה לו לוותר על הגפן פלאי שיש לו במקומו. סוף דבר, עם ישראל רוצה לתת ברוך ה', אך תלמידי חכמים ממעטים לקבל בתירוץ זה או אחר, כדברי הרמב"ם בפירוש משנה אבות: " אלו פשט ידו לקבל היו ממלאים לו את מקומו זהב ומרגליות, אבל לא עשה כן... והיה בז למה שבידי בני אדם, כיון שהתורה מנעתו מכך" .)

אבל הדברים נראים פשוטים שזו מצוה על הציבור וחובה עליהם לכבד תלמידי חכמים שביניהם לפרנסם דרך כבודם, וזה מנהג קדום מימות התנאים והאמוראים עד עתה. וזהו שיבחה של תורה יותר משאר אומניות, שכולם הם פוסקים בעת הזיקנה ובעליהם מוטלים ברעב, ותורה גם עד זיקנה ושיבה היא מחיה בעליה בכבוד, כדאיתא בפרק בתרא דקידושין (פב , ב)[9] דתניא התם ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שכל אומנויות שבעולם עומדות לאדם בשעת ילדותו ולעת זיקנתו מת מוטל ברעב, אבל תורה עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקווה בעת זקנותו, בילדותו מהו אומר וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים, בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו. ◈ (כאן, לפרשנותו של רשב"ץ, מצהיר ר' נהוראי ביד

רמה "איני מלמד בני תורה לשמה אלא לשם "פנסיה"". היום, שרבו מקצועות שעיקרם ידע, רבים אלה שממשיכים לעבוד עד גיל מופלג מאד, אם כן, היום היה אומר ר' נהוראי "איני מלמד את בני אלא אחד ממקצועות ההיטק". כמובן שר' נהוראי התכוון לומר שכל העיסוקים ערכם חולף והתורה נצחית. אני משקיע בנצח.) ומצינו שבימות הגאונים ז"ל היתה קופה מיוחדת לישיבות, משלחין מכל הקהילות ממן קצוב לראשי הישיבות ותלמידיהם. מצינו כתוב בסידור רב עמרם גאון בתחילתו זה לשונו, שיגר לפנינו רבנא יעקב בן רבנא יצחק עשרים זהובים ששיגרת לישיבה. חמישה שלנו וחמשה עשר לקופה של ישיבה, וציוינו וברכנו אותך ברכות שיתקיימו בך ובזרעך ובזרע זרעך. עד כאן. נראה שרבנא יעקב כששיגרס כך כתב לו בפירוש שיתנו לו חמישה לראש ישיבה וחמישה עשר לקופה, שאם לא כך אלא כך שלח שינתנו לראש ישיבה לכל הישיבה מן הדין היה יכול רב עמרם ליקח עשרה זהובים, וכמו שדרש ר' עקיבא קמה דעבדה זרה והיתה לאהרון ולבניו מחצה לאהרון ומחצה לבניו, ובפרק קמא דיומא איתה והכי קיימא לן בפרק מי שמת. אי נמי מנהג חסידות בעצמו רב עמרם ז"ל שלא ליטול אלא חמישה זהובים. ◈ (ילקוט שמעוני פ' תצוה רמז שפ"ד: "אמר כל נכסי לרבי עקיבא וחבריו, יצא רבי עקיבא ודרש והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו יצתה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים ההוא גברא דאמר לה לדביתהו נכסי ליך ולבניך אמר רב יוסף קנאי פלגא. " - לא מדובר על סתם תרומה אלא עיזבון. קטיעא בר שלום הוריש נכסיו לר' עקיבא וחבריו. מצווה לקיים דברי המת. וכך מפרשים את הצוואה- "נכסי ליך ולבניך אמר רב יוסף קנאי פלגא ". אין קשר להיותו ראש ישיבה. אי אפשר להשליך כל מה שנשמע דומה ונוח על הנושא הרצוי.) אבל מכל מקום מכאן נראה שמנהג היה גם כן בימות ז"ל ליחד קופה של ישיבה, וגם בימות האחרונים ל"ז מצינו זה המנהג מתפשט. וכתב הר' יהודה אלברגלוני ז"ל והביאו בספר חושן משפט בסימן ט' ונהגו מקומות לעשות לבית דין קופה, שפוסקין מזון בית דין ופרנסתם לכמה עולה בשנה ומגבין אותו בתחילת השנה או בסופה, ואין בזה משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חובה על כל ישראל לפרנס דייניהון וחכימיהון. עד כאן. גם בדורות שלפנינו עד דורינו זה ראינו הדבר ממשמש והלך, ומנהג של ישראל תורה היא, וכל שכן שהדברים מפורשים בתלמוד ובמדרשות. ואין בדבר ספק. ◈ (א. "מנהג של ישראל תורה היא"- שייך בדבר התר, וזה בדיוק השאלה- האם זה התר, אם כן- אין צורך לראיה ממנהג, אם לא- מנהג זה חד דינו להעקר. ב. " מפורש"- משמעותו לא תלוי בפרשנות, ולא הביא דבר שהמשמעות הרצויה לו ניכרת מאליה.) ונראה שהחכם עצמו יכול לתבוע חלקו בפיו, והכי מוכחא ההיא דרבי אמי דפרק הזרוע כדלעיל. ואפילו למישרי תיגריה ברישא אמרינן בפרק קונס דשרי ליה למימר צורבנא מרבנן אנא שרי לי תגראי ברישא, שנאמר ובני דוד כהנים היו, מה כהן נוטל בראש דכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש. כל שכן בדבר שיש בו חיי נפש וכבוד תורתו לו לתבוע בפיו, ואין בזה משום יוהרא כלל. והנה נתבאר צד אחד של חיוב בעוניין הזה, והוא שהציבור חייבין לפרנס חכמי דורם לפי כבודם וכבוד תורתם, וזה דבר תורה. ◈ (כל אדם יכול לתבוע חלקו בפיו לא רק ת"ח, כאן מדובר בתביעת העדפה, וזה אכן חלקו, גם לפי רמב"ם, האם "חוקי מוכסים", כלשון רמב"ם, חלקו- טעון הוכחה, שטרם קיבלנו. את ענינים קמ"ג, קמ"ד, קמ"ה, קמ"ו אני מדלג כדי לא להעמיס יותר מדי כי בהם מדובר על דברים מוסכמים או קרוב לזה .)

ענין קמ"ז :

ואחר שנתפרש כל זה יש לנו לחוש לדברי הרמב"ם ז"ל במה שכתב בזה העניין בפירוש מסכת אבות בפרק בן זומה (פ"ד מ"ה) , לפי שספריו נפלו ביד כל אדם, וילפי מקלקלתא ולא ילפי מתקנתא. ואם יש מילין להשיב, האמת יראה לנו דרכו, וזכות הראשונים תסייע. כי מהנראה שהוא מפריז על מידותיו, והיטעה כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו, ומתוך שבא לכלל כעס בא לכלל טעות ◈ (לא ברורה לי שרשרת סיבה-מסובב: מתוך שלא קיבלו את דעתו המוטעית כעס ומתוך כך טעה?) עד שקראם משוגעים ◈ (לפי תרגום ר' קפח "פתאים") אוויל הנביא משוגע איש הרוח. ואם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהילות, מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מידה זו, הימותו ברעב, או יתבזו מכבודם, או יפרקו עול התורה מעל צווארם, אין זאת כוונת התורה והמצוות והתלמוד. ◈ (ה"מזל" הזה אשר עזרו, מי הוא? מן הסתם הכוונה היא- סייעתא דשמיא. אבל אם נציב צמד מלים אלה במקום "המזל" השאלה תשמע מגוחכת: "אם הוא ז"ל היתה לו סיעתא דשמיא...ולא נצרך ליטול פרס מהקהילות מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא היתה להם סיעתא דשמיא?" . על מי התרעומת? כנראה שכוונתו להגיד- מה יעשו אלה שלא מצליחים הם בלי ליטול מהקהילות? בעל שאלה זו מוכרח לצאת מאחת משתי הנחות: או כל הרוצה להשתייך ל"הרבנים והחכמים" צריך לקבל לכך אפשרות בהכרח, או ת"ת- מצוותה כמה שיותר בכל מחיר ובכל תנאי. על ההנחה הראשונה התשובה היא ברורה: "...רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול" (ברכות פ' ב מ' ח) , ההנחה השניה- היא למעשה כל הויכוח וכל הדיון- האם לימוד תורה מותר בכל תנאי וכל מחיר או שיש תנאים מגבילים: "עטרה", "קרדום ", "השתמש בתגא", "נהנה מד"ת". קשה למצוא מצווה שאין חשיבות איך ומתי תעשה והעיקר שתעשה. לכולם יש תנאי זמן, אופן, קיניין וסדר העשיה. ערכם בלי או עם תנאים אלה אינו שווה. אין ספק שמזוזה מודפסת יותר זולה, יותר יפה ויותר נגישה לרבים, אך לא יוצאים בה ידי חובה. כאשר מדובר במצווה מדאוריתא, שיקול תועלתי יכול לקבל מקום אחרי שהוגדרה מסגרת המצווה, אבל לא כדי להגדירה.) ואתחיל בדבריו. כתב זה לשונו, דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר שלא תחשבוהו כלי לחיות בו, וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מחיי עולם הבא. והתעוורו בני אדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גום וניטלו בפשוטי דברים שלא יבינום, ואני אפרשם, וקבעו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחויב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם. וכל זה טעות, ואין בתורה שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל. עד כאן לשונו. והנה, במה שכתב שאין בתורה דבר יאמת אותו וכו' שכח או עזב ◈ (שכח- מילא, עזב מהו?) מה שדרשו בו והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו, והישוו אדם חשוב לכהן כמו שכתבתי למעלה. ◈ (בהתחלה ע' 2 ראה התייחסות ע' 3) והנה מצינו בתורה דבר שיאמת אותו, שלא כדברי הרב ז"ל. ◈ (אחרי פרשנות בלבד, והיא לא הכרחית.) ואם תאמר שזה מדרש של אסמכתא הוא, גם האיסור בזה אינו אלא מדרש, ואותי צוה ה' וגו' (דברים ד יד) מה אני בחינם אף אתם בחינם ◈ (אך משמעותו ישרה ויחידה לאסור שכר ת"ת) ועוד, אמרו בפירוש שתלמיד חכם בני עירו מצווין לעשות מלאכתו, ועשו בזה דרשה מן התורה כמו שכתבתי למעלה ◈ (ראה ע' 6 התייחסות שם, רמב"ם לא חלק על חיוב לעזור לכל ישראל בכלל ות"ח במיוחד.) ועוד, לא מצא ר' אלעזר רפואה לעמי הארץ שיחיו אלא בשיהנו מנכסיהם

לתלמידי חכמים, ודרשה זה ממקרא. ◈ (זה חובה לתת לא זכות לדרוש או לבקש. אין ספק שעם הארץ שנתן מעצמו יזכה לרפואתו- גם מבחינת חלקו בעולם הבא גם חזקה על אחד כזה שישאף להעמיק בתורה. עם הארץ שיאלץ לתת ולא יהיה שלם עם זה- מה מגיע לו לעולם הבא? חזקה עליו שישאר ברמתו ולא ישאף להעמיק בתורה.) ומה יבקש הרב ז"ל יותר אימות בעניין הזה מן התורה. ◈ (אני מניח שהרב יבקש מקור בעל משמעות גורפת , כללית והכרחית, בלתי תלויה בפרשנות, כמו "...כל תורה שאין עמה מלאכה..." או "...אם דומה דיין לכהן שמחזר על הגרנות- יהרסנה") [10] אולי יאמר הרב ז"ל בזה שהציבור הם חייבים בזה, אבל אם נמנעו מזה ולא רצו לעשות כן מעצמם אין לחכמים לתבוע ולשאול חלקם בפיהם ◈ (למעשה זו תמצית דבריו.) ואם זה דעתו ז"ל יש עליו קושיא מההיא דר' אמי דקדים וזכה בההוא שקא דדינרי, ויקשו עליו מדאמרינן ונתן ולא שיטול מעצמו, ותירצו אדם חשוב שאני כמו שכתבתי למעלה ◈ (ראה ע' 2) (כאן משליך רשב"ץ מהקל על החמור: אם יכול "אדם חשוב" לתבוע את המסור לצדקה, יכול הוא לתבוע את שלא נמסר, אך מן הראוי שימסר. וזה לאו דווקא. מה גם שדבריו אלה עומדים בסתירה למעשה עם רבן גמליאל ור' יהושוע אשר הצניע את מצוקתו ורק כשהתגלתה באקראי, רמז (לפי פרשנותו) אך לא דרש דבר בפירוש. ראה 4) ועוד, מאחר שחיוב תורה יש בדבר אם העלים יעלימו עם הארץ את עיניהם ממנו למה לא יזהירום ויכריחום, ◈ (אם לדרוש או לבקש שכר מותר אין צורך לעשות את זה בשם תוכחה, אם אסור - אי אפשר להוכיח על חובה "נדב לנו" בלי שזה ישמע "הב לי". כללי עיון מחייבים קודם להוכיח את ההנחה ורק אחר כך להשתמש בה בתור טיעון לבניית השלב הבא ולא להשתמש בהנחה להוכחת השלב הבא כדי לחזור ולהוכיח אותה על סמך מה שהוכח בעזרתה) [11] והלא בעניין קימה והידור היו מקפידים החכמים על אותם שלא היו מקיימין אותם כדאמרינן בפרק קמה דקידושין דר' שמעון ברבי הקפיד על ר' חייא ועל ר' ישמעאל ברבי יוסי שלא עמדו מפניו, וגם היו שואלים בפיהם שיקומו מפניהם, ואביי אמר להו לרב משרשיא ורבנן דלא קמו מקמיה ולא רב מובהק אנא. ◈ (כאן רשב"ץ מביא דברי ר' אחא באותו ענין הרוצה לראותם ימצאם בסוף [1]) ומה לי קימה והידור ומה לי גדול מאחיו, זו תורה וזו תורה. ואולי יאמר הרב ז"ל דשאני התם דכיון דליכא חסרון כיס ליכא חילול תורה, אבל בדאיכא חסרון כיס איכא חילול תורה, [12] שעמי הארץ מזלזלין לחכמים כשלוקחים מהם ממון. ואין זה דרך המשנה, שהוא תולה הדבר בעטרה וקרדום, לא בכוונת עמי הארץ אם לטובה אם לרעה . ◈ (בפתיחת דבריו אומר רשב"ץ הפוך אך לעינינו "כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם... כדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עוניים" ובהמשך שוב יחזור לאותו טיעון. "אבל אם אתה רואה שהחכם יזדלזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו" ראה ע' 19 דעת עמי הארץ לא חשובה אם זה תומך את הרמב"ם וכן חשובה כשזה תומך את עמדתו. איני צריך להתלבט אם "שכח או עזב" כיון שחזר פעמיים- עזב. רשב"ץ לא צריך לנדב תירוצים לרמב"ם הוא בעצמו מצטט בהמשך דברים מתאימים בדיוק לעניין- "ולא מצינו חכם מן חכמים העניים שהיה מגנה אנשי דורו כשלא היו מעשירים אותם" (למטה ע' 13)- מצינו מקרים של אי כבוד לחכמים וראינו שהם מגנים על זה, מצינו חכמים עניים רבים ולא ראינו שהם מגנים על זה. ולבסוף, דעת עם הארץ, זאת סיבה לאסור או להתיר. רשב"ץ משתמש בה להתיר."אל תעשהו קרדום" זה איסור, למה "דעת עם הארץ" לא יכול לשמש באחד מסיבות האיסור הזה? תשובה לא קבלנו.) ועוד, היה צריך הרב ז"ל לפי זה להודות דדוקה ליטול לעצמו אסור, אבל לחלק לחכמים אחרים דליכא חילול שרי. ◈ (אם כבר דווקא זה הטיעון שרשב"ץ

רוצה לנדב אז צריך לעמיד דברים על דיוקם. רשב"ץ מצטט בסמוך דברי רמב"ם מאוד דומים לאשר נידב לו "והיו רואים שהוא חילול ה' בעיני ההמון מפני שיחשבו שתורה מלאכה מן מלאכות" (למטה ע' 14), רשב"ץ מנדב טיעון- מפני זלות ת"ח בעיני עם הארץ, טיעון מקורי של רמב"ם- מפני זלות תורה בעיני עם הארץ. מה זה משנה? בין היתר לא "צריך הרב ז"ל לפי זה להודות דדוקה ליטול לעצמו אסור" כי כך או כך תורה מצטיירת כמלאכה.) וכל אלו הדברים אין להם שורש וענף, ואינם דברים כלל? ועוד כתב הרב ז"ל שאנחנו כשנעיין בדברי החכמים ז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבלים ממון לישיבות הנכבדות היקרות, ולא לראשי גלויות, ולא לדיינים, ולא למרביצי תורה, ולא לאחד מן גדולים ולא לשאר בני אדם. עד כאן לשונו. וכבר מצינו בכתובות (קה , א) שגוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה, וכן מלמדי הלכות קמיצה לכוהנים ◈ (מתרומת הלשכה- לא מבני אדם,לא מבקשים, אלא היו נותנים להם גם אם לא רצו- על משמעות דברים אלה בניתוח דברי כסף משנה ראה ע' 24, ע' 25 וע' 25*) וההוא שקא דדינרי למה בא בבית המדרש, אלא לבני הישיבה וזכה בו ר' אמי כדי שיגדל, ◈ ("ההוא שקא" נשלח ביזמת השולח הבילתי ידוע, שלא ביקשו ממנו ולא דרשו. ולא ברור כלל אם היתה אפשרות להחזיר לו.) וההוא שיפורא דהוה מיקרא בי רב יהודה לקבץ ממון אל תלמידים היה כדכתיבנא לעיל. ומה ירצה הרב ז"ל יותר מזה מפורש בתלמוד. ◈ (מפורש- מובן כך בלי פרוש של רשב"ץ ובלי פירושו של ר' שרירא ובלי צורך להכריע בינו ובין רש"י- זה נקרא מפורש בתלמוד) ועוד כתב הרב ז"ל, אבל נמצאים בכל דור ודור ובכל קהילות עני בתכלית העוני ועשיר בתכלית העושר, וחלילה לי לומר שהם לא היו גומלי חסדים ונותני צדקה, אבל העני אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים את מקומו זהב ופנינים, אלא שלא היה רוצה, והיה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס ממנה אם בריווח אם בדוחק וכבר ידעת שהלל הזקן הייה חוטב עצים וכו' וקרנא היה דיין וגו' 13 ולא מצינו חכם מן חכמים העניים שהיה מגנה אנשי דורו כשלא היו מעשרים אותם, חלילה להי', אבל הם בעצמם היו חסידים, מאמיני אמת לעצמו, מאמנים בשם ובתורת משה אשר בה יזכו לחיי העולם הבא, ולא היו מתירין לעצמם לבקש ממון בני אדם, 14 והיו רואים שהוא חילול ה' בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן מלאכות אשר יחיה בהם האדם ותתבזה בעיניהם, והיה מי שעשה זה דבר ה' בזה. עד כאן לשונו. ואין ספק במה שאמר שהיו בחכמי התלמוד הרבה עניים ובעלי מלאכה. אמרו על הלל הזקן פרק אמר להם הממונה שבכל יום היה משתכר בטרפעיקא, חציו נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. אבל זה לא היה אלא תלמיד שומע מפי שמעיה ואבטליון, 15 אבל אחר שעלה לגדולה לא מצינו. ◈ (לא מצינו אינו ראיה, ואם היינו מוצאים הלא התירוץ מובן כבר- מידת חסידות היא ולא מתאים לדורות אלו? 16 כאן בא קטע ארוך בו רשב"ץ מודה שידוע על רבים מחז"ל שהיו בעלי מלאכה, ומביא שמותם עם מקורות שהדבר מוזכר, אני מביא רק רשימת שמות, הרוצה יראה אותה בשלמותה בסוף מאמר סיכום. ר' חנינא בן דוסא, שמאי היה בנאי, ושמעון הפקולי, ר' יוחנן הסנדלר, גדולי התנאים ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי, רב חנינה ורב אושיא, ר' אבא בר חנינא, ר' פפא הוה שתלא, רב ביבי בר אביי, ר' אחא, הישיעה איש טריא, רב כהנא, קרנא, הונא, אבא חנן, ר' שמעון בן חלפא) הוי יודע שבכל זה היו עושים מדרך חסידות, לקיים מה שנאמר יגיע כפיך כי תאכל, והיה אפשר להם לעסוק בתורה ולעשות מלאכתן, אבל אין כל הדורות שוין בזה. וכבר אמרו בפרק כיצד מברכין (ברכות לה, ב) בוא וראה מה בין

דורות הראשונות לדורות האחרונות, דורות הראשונים עשו תורה קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם, אבל דורות האחרונים עשו תורתן עראי ומלאכתן קבע, לא נתקיים בידם לא זה ולא זה. ואמרו בפרק אין עמדין (שם לב, ב) [17] תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת אחר תפילתן, וכי מאחר שתשע שעות לתפילה תורתן ומלאכתן היאך נעשית, מתוך שהיו חסידים תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת. ולפי שדורות הראשונים היה ליבם פתוח בפיתחו של אולם כדאמרינן בפרק ביצד מעברין (ערובין נג, ב) [18] ואם מתבטלים מתורתם בשביל מלאכתם היו חוזרים אליה בקלות, לפיכך היו עוסקים במלאכה עראי והייתה מתברכת. וגם היו עוסקים במלאכה קלה כגון תפירה כאבא חנן בפרקא דחסידי, וביוצא בה כדי שלא יתבטלו מתורתם ללמוד אותה מלאכה. אבל האידנא דשכיח שר שיכחה, ואנו כמלוא נקב מחט סידקית, ואמרינן (תמורה יד, ב) משום הכי נכתבו הלכות משום עת לעשות לה'. ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו, הילכך מצאו היתר חכמי הזמן להגות יומם ולילה בתורה ולספק מורי הוראות בישראל ולהיות ניזנין מהציבור וזו חסידות גמורה לפי הדורות. ואין נראה לי שיש איסור בדבר חלילה אפילו לדורות הראשונים. ומה שאמרו בפרק ערבי פסחים (פסחים קיג, א) פשוט נבילתא בשוקא וקבל אגרה ולא תאמר כהנא רבא אנא, וכן אמרו בפרק יש נוחלין (ב"ב קי, א) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות, כל זה מדרכי החסידות, לפי הדורות. ◈ (רשב"ץ נכנס כאן לבעיה, לאחר שרוב בניינו נשען על השוואה בין כהן גדול לת"ח, דברים- "ולא תאמר כהנא רבא אנא" מחבלים בו חזק. לכן הוא מעביר אותם לדרגת חסידות. על סמך מה? כבה! הנהגות אלה מופנות לכלל העם- ת"ח ועמי הארץ כאחד. מעתה יכול מסגר עם הארץ שלא מצא עבודה אלא שטיפת כלים לפשוט יד- פרנסני. המצפים אנו מעם הארץ שינהג בחסידות? ציבור כולו (גוים ויהודים), למזלינו, לא רואה בזה חסידות אלא הכרח קיום חברתי, אחרת לסדום דמינו.) [19] אבל אם אתה רואה שהחכם יזדלזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו, כי יחשבוהו כמוהו ולא יהיו דבריו נשמעים, מדרכי החסידות היא שיקבע כל עיתים שאפשר לו לתורה ויתפרנס מהם דרך כבודו וכבוד תורה, ואין בדבר שום חשש בעולם. ◈ (1.מעניין להשוות: רמב"ם- "מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן מלאכות אשר יחיה בהם האדם ותתבזה בעיניהם", רשב"ץ- "שהחכם יזדלזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו, כי יחשבוהו כמוהו ולא יהיו דבריו נשמעים". זה דואג לכבוד תורה, וזה לכבוד בני מעמדו. 2. (קהלת רבה פרשה ג ד"ה א [יא]) "אלו אדם אחר בא והתוכח את ישראל הייתי אומר אדם שאכל ושתה מהן ונהנה מהן מוכיחן אלא משה שכתוב בו (במדבר ט"ז) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' לזה נאה להוכיחן לישראל". (ילקוט שמעוני תורה פרשת דברים רמז תשצה) "דבר אחר אלו אחר הוכיחם היו אומרים זה מוכיחנו, אלא משה שכתוב בו לא חמור אחד מהם נשאתי לזה נאה להוכיח את ישראל." - לדעת המדרש דברי משה נשמעו כי לעולם לא לקח דבר מאיש- ניגוד מוחלט לסברת רשב"ץ. דברים ברוח זהה אומר מדרש על שמואל. ירידת הדורות- טיעון שנשמע רבות, גם בסף משנה רומז עליו, בגינו מצדיקים שינוים בסדרי בראשית, אך אף אחד לא שואל מה הסיבה לירידת הדורות? והלא ברור שלפני הצעת פיתרון הבעיה צריך להבין מה גרם לה? מי שלא מנסה להבין- לא פיתרון הוא מחפש אלא תירוץ. "אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא: אם ראשונים בני מלאכים- אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים- אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים". (שבת קיב, ב) היכול להיות

שה' בא דרישות זהות לאדם ולחמור? אם לא, אנו, החמורים, פטורים מכל המצוות. אם כן, יהיה זה ליחס לה' עוול. אלא אם כן בידינו הדבר להיות אדם או חמור. אם כך, במקום לבטל יישומים עלינו לשאוף להיות "אדם". לשאוף לפחות, וה' יצרף כוונות למעשים. ובכן, מה הסיבה לירידת הדורות? אותה גמרא שמביא רשב"ץ בפתיחת נושא זה גם משיבה בברור. ראה ע' 17. "מתוך שהיו חסידים תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת". רשב"ץ מצטט דברים ולא ראה משמעותם! חסידותם היא סיבה להצלחתם. והוא רוצה לעקור שארית חסידות זו כדי להשלים העדר ההצלחה. למה דבר דומה? לאדם שנחתכה רגלו ורופאו המלומד מציע לחתוך גם שנייה לשם איזון, במקום קביים- דמוי אבר מקורי. הלא ההיגיון אומר הפוך? לטפח ולחזק את שנשאר? מקור אחר שמביא רשב"ץ לעניין ירידת הדורות, ראה ע' 18, פיתחו של אולם מול נקב מחט סידקית, בהמשך גמרא משווה בין לימודם של אנשי יהודה ואנשי הגליל, כאשר ההצלחה נזקפת להנהגות מסוימות של אנשי יהודה. הינו- ירידת הדורות- תופעה הנגרמת על ידי התנהגות מסוימת, אין צורך בתקנות, שינויי סדרי בראשית, צריך ללמוד ולאמץ הנהגות נדרשות, לנסות לפחות. אך נחזור להשוואה המוזרה- "אם ראשונים כבני מלאכים אנו כבני אדם, אם כבני אדם אנו כחמורים". הבדל בין בני מלאכים לבני אדם בהעדר יצרים, הבדל בין אדם לחמור בהעדר שכל. דוגמא אחת לא תואמת חברתה. או שמא, ההפך- זה הינו הך- אי ריסון יצרים גורם להעדר שכל? חמור או אדם שיאכלו יותר טוב לא ידמה זה לאדם ולא זה למלאך, אלא שניהם לחזיר. כך או כך גמרא מצביעה על מידות ומוסר כסוד הצלחה בלימוד. אין זכר לאי אלו סיבות "סוציו-אקונומיות" בעצת רשב"ץ ואחרים. נסים בדברי אליהו הנביא "והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחד וישאל את נפשו למות, ויאמר רב עתה ה' קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי" (מלכים א פ' יט:ד) – לו הייתי טוב מאבותי קיומי מוצדק. אם לא- לא. קל וחומר גרוע מאבותי. בנו של קל וחומר השלמה אם מצב זה. בן בנו של קל וחומר שימוש במצב זה כנימוק לשינוי בבסיסי הדת.) עוד כתב הרב ז"ל, ואמנם היטעו אלו המתגברים לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם מרצונם או בעל כורחם, המעשים אשר ימצאן מאנשים בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עד שאי אפשר להם לעשות מלאכה, שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון, ואם לא מה יעשו, הימותו ברעב, זה לא ציותה התורה. ואתה תמצא המעשה אשר הביא המביא ראיה ממנו (ב"מ פ"ד, ד) באומרו היתה כאניות סוחר וגו' (משלי לא יד), בבעל מום שלא היה יכול לעשות מלאכה, אבל עם היכולת לא המציאה אליו התורה דרך. רב יוסף היה נושא עצים וגו' (גיטין סז, ב) עד כאן לשונו. ומה שכתב בלקיחת ממון בני אדם על כורחן הדין עימו, שאין זה דרכם של תלמידי חכמים שיהיו קאקי חיורי משלחי גלימי דאינשי על כורחן, אבל אין חשש בדבר, ומחוקי החכמים הוא כמו שפירשתי. ולהכריחם על זה היה ראוי גם כן לומר שהתלמיד חכם חייב בזה כדי להדריכם בדרך ישרה, כמו שהוכחתי למעלה בעניין הקימה וההידור. ◈ (ראה ע' 11, אם אני מבין נכון- "הדין עימו" כוונתו שאין לרדת לנכסיו של אדם ממש, אבל להכריח במיני לחץ אחרים- חובה "כדי להדריכם". לא שמותר לת"ח להתפרנס מציבור אלא "חייב בזה כדי להדריכם בדרך ישרה" הפך גמור למה שפעם היה חסידות) ומה שרמז לבעלי מומין למעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון פרק הפועלים (כתובות פה, א) היה לו למידרש בקרא דהיתה כאניות סוחר וגו' מרגניתא ודרש ביה חספא, [20] ואיך אפשר להוציא כל אותו שבח לדבר קל בזה. ◈ (בקרוב למטה נוכל לראות איזה "חספא" ידרוש רשב"ץ מ"כתרה של תורה") ועוד שאם אין תקוה לחכמי

ישראל בעוניים אלא הצדקה, לפי דבריו אין בין עניי עם הארץ לעניי תלמידי חכמים אלא להקדים זה לזה, ואם כן אותו מעשה שהבאתי ממדרש תנחומא הוי חיובתיה ◈ (ראה ע' 7*. המדרש מספר שיהודים עזרו לת"ח בעת צערו. איך זה מקשה על רמב"ם?) , ומאי "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו" , אפילו עם הארץ שירד מנכסיו חייבים לפרנסו ולהחיותו דרך כבוד כדאיתא בפרק מציאת האישה בבתובות. ◈ (ולהקדים זה לא מספיק? "רב לכם בני לוי") ובסוף דבריו הביא הרב ז"ל שני מעשים מהתלמוד מוכיח מהם שאסור לתלמיד חכם להתפרנס בכבוד תורתו. האחד הוא בפרק קמא דבבא בתרא (ח א) רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא ובעלי משנה ובעלי תלמוד ועמי הארץ אל יכנסו, דחק יונתן בר עמרם ונכנס. אמר לו רבי פרנסי. אמר לו קרית. לא. שנית. לא אמר לו במה אפרנסך, אמר לו פרנסני ככלב או כעורב, פירנסהו, לבתר דנפיק יתיב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פיתי לעם הארץ, אמר לו ר' שמעון ברבי שמא יונתן בר עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה. בדקו ומצאו כדבריו. אמר רבי יכנסו הכל, רבי לטעמיה דאמר אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. והשני הוא בפרק קונס (נדרים סב א) ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהקפלו רוב המקצועות אכיל אחתיה בשקיה ואמטייה בנהרא, אמר אוי לו לטרפון שזה הורגו שמע ההו גברא שבקיה וערק, אמר רבי אבהו משום רבי חנינה בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה, אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה, דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, קל וחומר, ומה בלשצר שנשתמש בכלי הקודש שנעשו כלי חול, שנאמר ובאו בה פריצים וחללוה, כיון שפרצום נעשו כחול, נעקר מן העולם, דכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא, המשתמש בכבוד תורה על אחת כמה וכמה. ואמרינן התם דמשום דרבי טרפון עשיר הוה והיה לו לפייסו בדמים. ואסר מכאן הרב ז"ל לקבל פרס מהקהילות ומהיחידים בכבוד תורה. וכן ראיתי בפירוש אבות לרב החסיד ר' יונה ז"ל בשם ר' מאיר הלוי, שאין היתר לתלמידי חכמים לקבל ממון מעם הארץ אלא אם כן הוא חולה כר' אלעזר ברבי שמעון, או אם יש בו סכנת נפשות, דאין בזה יהרג ואל יעבור כדמוכח ההיא דר' טורפון, או דורון כמו שעושין לעם הארץ נכבד, וההיא דמביא דורון לתלמיד חכם וגו' בהכי היתא, או לקבל אכסניא באלישע, או שיטיל לו מלאי לביסו ושימכור סחורתו קודם לכל אדם, אבל בעניין אסור להשתמש בכיתרה של תורה כלל כדמוכחי הני תרי עובדי. וזאת היא הסכמתם של המפרשים הללו ז"ל. ואני אומר לעניות דעתי אחר בקשת המחילה שאין שני המעשים האלו שוים בענינם. ותמה על עצמך, איך אפשר שרבי יתן מקום לתלמידיו שישתמשו בכיתרה של תורה, ואף על גב דשני בצורת היו ואינו אסור שאין בדבר יהרג ואל יעבור, אבל מכל מקום אם יש בדבר משום משתמש בכיתרה של תורה היו שם תלמידים דוחקים עצמם הרבה ומסגפים את עצמם כדי שלא יבואו לידי כך, ואיך היה רוצה זה רבי שיתפרנסו התלמידים בדוחק. על כן אני אומר שיש בזה שני דברים, האחד הנאה בכבוד תורה ושני השתמשות בכיתרה של תורה. וההנאה בכבוד התורה אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשות בכיתרה, אלא הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידות יש נמנעין מזה, וזהו מעשה של יונתן בן עמרם, ומפני שאין איסור בדבר אמר רבי יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד. לא מפני שיש איסור בדבר חלילה נמנע אלא מפני חסידות, כמו שאמר רבי שמעון ברבי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה. הא כולי עלמא הם רוצים ליהנות בכבוד תורה, ולאו דווקא בשני בצורת דהא סתמא קאמר. ◈ (21 הסיפור מסתיים כך: "אמר רבי יכנסו הכל, רבי לטעמיה דאמר אין

פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ." מה קרה שרבי שינה את דעתו וביטל בוחן סף, למרות חומרה שראה בפרנסת עמי הארץ? אלא בעקבות מעשה של יונתן בן עמרם הבחין בצדק שבדברי רשב"ץ "אבל מכל מקום אם יש בדבר משום משתמש בכיתרה של תורה היו שם תלמידים דוחקים עצמם הרבה ומסגפים את עצמם כדי שלא יבואו לידי כך, ואיך היה רוצה זה רבי שיתפרנסו התלמידים בדוחק." אבן לא רוצה בזה רבי וביטל בוחן סף, ונאלץ לפרנס עמי הארץ ומלבד שלא להעמיד בניסיון תלמידי חכמים, הרי לא בשביל יונתן בן עמרם לבדו, שכבר קיבל, עשה כך.) ומעשה דרבי טרפון הוא ההשתמשות בכיתרה של תורה, וזה בודאי איסור גמור כמו שאפרש. והלשון מסייעני, דהתם אמרינן שאינו רוצה ליהנות בכבוד התורה. והכא אמרינו אוי לי שנשתמשתי בכיתרה של תורה, והרי זה מפורש. ועניין ההשתמשות בכיתרה של תורה שהוא אסור הוא על שני פנים. האחד. מי שעוסק בתורה שלא לשמה, ותחילת התעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות ממנה אומנות לחיות, והרי זה משתמש בכיתרה של תורה לצורכו לא לצורכה ◈ (כמו בנו של ר' נהוראי לפי פרשנותו ראה ע' 9) והרי הוא עשה כתר קודש תשמיש של חול, ולא הפריש בינו ובין קרדום שהוא משתמש בו, ועל זה אין לו שכר בתלמודו לעולם הבא שהרי לא נתכוין אליו, וגם נעקר מן העלם הזה ונענש על שעשה כלי הקודש תשמיש של חול. והיינו דתניא התם בפרק קונס (נדרים סב א) לאהבה את ה' אלקיך לשמוע בקולו, שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנה שאהיה זקן ויושב בישיבה, אלא לומד מאהבה וסוף הכבוד לבוא, שנאמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח ליבך, ואומר קשרם על לבך תמיד, ואמר דרכיה דרכי נועם וגו' ואומר עץ חיים היא וגו', ר' אלעזר בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלן דבר בהם לשם שמים ואל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום להיות עודר בו. קל וחומר ומה בלשצר וכו'. וזה גם כן לשון המשנה ששנינו באבות, ר' צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, וכן היה הלל אומר ודישתמש בתגה חלף, הא למדת כל הניאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. אבל אם אחר שזכה לכיתרה של תורה הוא מתכבד ומתגדל בה אין זה בכלל משתמש בכיתרה של תורה, אבל הוא משתמש לכיתרה של תורה, שהרי אמרו וסוף הכבוד לבוא, לא אמרו על מנת שלא תיטול כבוד. והרי העטרה והקרדום שוים בעניין זה, וכמו שמותר להתכבד בעטרה של תורה אחר שזכה לה, ובני אדם גם כן חייבין לכבדו בשביל אותה עטרה דכתיב מפני שיבה תקום וגו'. ואינו אסור לחכם ליטול אותו כבוד, כך הוא לעניין הקרדום, שאם זכה לתורה בני אדם חייבין לגדלו משלהם בשבילה ולעשות מלאכתו ולמיטרח בריפתיה, ולו אינו אסור ליטול. וכן מה שאמר הלל דישתמש בתגה חלף אינו אלא המשתמש בתלמיד חכם שאינו תלמידו. ◈ ("ואיך אפשר להוציא כל אותו שבח לדבר קל כזה" ראה ע' 20) שהוא עשה תורת אותו חכם כלי חול לתשמישו, וכדאמרינן במגילה פרק בני העיר לא לישתמש איניש במאן דתני וגו' ומייתי עלה ההיא דהלל. שזהו תשמיש של חול בכבוד תורתו של חבירו. וסימן לדבר תג"א ראשי תיבות של תלמיד גברא אחרינא. ◈ (אין ספק שזה דרש חמוד, אך לומר שזה כל משמעותו? ראה ע' 20) וכן מה ששנינו כל הניאות מדברי תורה וכו' רצה לומר המשתמש בתורה לצורכו שלא לצורכה. ◈ (כאן רשב"ץ מסביר משמעות המונח ניאות הרוצה לעיין יראה בסוף [3]) אבל מי שהו גדול בתורה אם נוטל פרס בכבוד תורתו אין זה בכלל משתמש בכיתרה של תורה כמו שחשב הרב ז"ל, כמו שלא היה משתמש בכיתרה של תורה אביי כשאמר לחכמים כשלא עמדו לפניו ולא רב מובהק אנא, שהרי העטרה והקרדום שנאם התנא שוים, ואינן אסורים אלא שלא יהא תחילת תשמישו לפני החכמים לשם זה,

אבל אם זכה בהם לשמם על זה אמרו וסוף הכבוד לבוא, וזהו כבודה של תורה. זהו אחד משני פנים האמורים בהשתמשות בכיתרה של תורה. ◈ (המבנה שיצר רשב"ץ מיוסד על שלוש הנחות: א. הבטחה- "סוף הכבוד לבוא" פירושה בשלב כלשהו מותר לדרוש כבוד לעצמו. ב. דרישת כבוד ודרישת כסף שווים. ג. המושג "שימוש בכתרה של תורה" מורכב משניים. מספיק שאחת מופרכת וכל המבנה נופל או לפחות לא מוכיח את אשר רשב"ץ התכוון. אך ניתן לראות ששלושתן מופרכות."סוף כבוד לבוא" הבטחה ולא רשות לדרוש. מהעדר ההוראה אי אפשר ללמוד קיום הופכה. נכון, לא כתוב "על מנת שלא תיטול", אך גם לא כתוב "סוף כבוד לבוא ותטלהו". כמו שהוא לא מבחין בין החובה לתת לבין הזכות לדרוש הוא לא מבחין בין הבטחת כבוד ודרישת כבוד. "אל תעשם עטרה"- אין שום צד להניח שהאיסור הוא בכוונת המעשה, ולא בתוצאת המעשה- תורה נהיית לעטרה. העניין כולו נלמד בקל וחומר מבלשצר, הבה ניקח תוצאה סופית של רשב"ץ וננסה למצוא יחס של קל וחומר עם המעשה של בלשצר.

(ויקרא ב,יא) "כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו" - הרי דבש ושאור נשנים יחד כמו קרדום ועטרה ואין דינם שווה. בן חייב בכבוד האב, אך אינו חייב לפרנסו אלא ההפך. כל אחד מסוגל לכבד אך לא כל אחד מסוגל לפרנס. עצם היות דברים מובאים בצמד לא מחיב שהם שווים בכל בטוייהם. אם המושג "עטרה" מפוצל לשנים אי אפשר להתעקש על יחודו עם "קרדום". כל אחד שעשה מצווה ויש לו הנאה מזה, לא יכול להימלט מחשד שלשם הנאה הוא עושה, מסיבה זו בוטלה למעשה מצוות ייבום, כאשר יש זלזול בת"ח יש חילול ה' ודאי, כשת"ח דורש כבוד, יש חשד שהוא עושה את זה למען עצמו בלבד- גם זה חילול ה'. שמא וודאי ודאי ברי. לכן, במקרה זה, הוא חייב לדרוש כבוד. ואין זה המצב עם כסף. אם זה נכון שכל ההבדל הוא בכוונה ההתחלתית, אזי הבא להוציא מחברו עליו הראיה- תוכיח לי שבתחילת לימודך התכוונת לשמה ואתן לך.) והשני, הוא מי שפורע חובו או מסלק תביעות מעליו בכתרה של תורה, ולא חיוב שהטילה בו התורה שיפטרו בני אדם לחכמים מתביעותיהם, והוא רוצה לפטור עצמו מתביעה בכבודה של תורה, הרי זילזל בכבודה של תורה ופרע בה חובו או סילק תביעות שכנגדו מעליו בה. וזהו עניין ר' טרפון, שאותו איש שחשב שגנב לו הפירות סילק תביעתו מעליו כשאמר אוי לו לטרפון שזה הורגו שכששמע כך עזבו, והרי ר' טרפון נשתמש בכתרה של תורתו בסילוק תביעה זו מעליו. ואפילו הכי אמרינן התם שאלמלא שר' טרפון היה עשיר גדול היה מותר, דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה שנאמר ועבדך ירא את ה' מנעוריו. וכן נמי אם רוצה לסלק מעליו חיוב שהתורה פטרתו ממנו מפני כבוד תורתו כמו המיסים והארנוניות מותר. וזהו מה שנראה לי בפירוש עניין זה, ודברים מפורשים הם, נתגלו לי בזכותם של הראשונים ז"ל שנהגו בזה היתר בעצמם. ◈ (או ש"דברים מפורשים" או שהם "נתגלו". הנחה שלישית זו מבוססת רק על הכרח קיומה להשקפת רשב"ץ. הצורך היחידי לקיומה הוא התאמת מעשה ר' טרפון לסברתו. הוא לא טורח להביא לה ראיה ממקור אחר. המקור הוא הראיה והיא המסקנה. שוב אנו רואים הנחה שמוכיחה את עצמה. אם כך הוא הסבר המעשה, הרי סברתי נכונה, אם סברתי נכונה הרי זה ההסבר האמיתי של המעשה. אני שוב מציע לנסות ולחבר את החלק השני הזה למקורו ממנו הושג ביחס של קל וחומר- למעשה בלשצר.)

ענין קמ"ח

ואחרי אשר השיכותי מעל החכמים הראשונים והאחרונים ז"ל את תלונות נר ישראל הרב הגדול הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו ז"ל, אכתוב קצרו של דבר כפי העולה בידינו ממקומות מפוזרים בתלמוד. הציבור חייבים לגדל משלהם מי שהוא חשוב בדורו כר' אמי בדורו, וגם החכם עצמו נוטל הראוי לו לגדלותו, כדמוחכתא ההיא דפרק הזרוע. ◈ (ראה ע' 2 והתייחסות מתחת ע' 3. " החכם עצמו נוטל" מחייב מערכת מדינית - גביה ואכיפה, בל נשכח שדברים נכתבו בגלות, אין זה כי אם ניסיון לסדר לחלק מהעם תנאי גאולה בגלות. ואולי לכן היא מתארכת?) ואם הוא חכם ששואלין אותו דבר הלכה בבוליה תלמוד ואומר, ראוי למנותו פרנס על כל ישראל וריש מתיבתא, וכל ישראל חייבים לגדלו. ואם שואלין אותו במסכתא הקבועה לו דבר הלכה ואומר, ראוי למנותו פרנס בעירו והם מגדלין אותו. ואם אינו בגדר זה עדיין, אלא שהוא עוסק בלימודו ומניח עסקיו, בני עירו חייבין למיתטרח בריפתיה, כדמוכח בפרק אלו קשרים. ואם יש פרנס בעיר ראוי לכל זה, והוא עשיר וגדול מעליו, ויש בעיר חכם אחר שצריך שיגדלוהו, מדרך ענוה וחסידות הוא שיאמר להם שאותו חכם אחר ראוי לישב בישיבה כדי שידלוהו, כדמוכח בפרק ואלו נאמרין. ◈ (ראה ע' 5 והתייחסות למטה) וכן חייבים הציבור ליחד תיבה לתלמידים העוסקים בתלמוד, כדי להרבות בישיבה ולמען חרחב גבולם בתלמידים, כדמוכח ההיא דפרק הנזיקין. זהו חיוב הציבור. ◈ (ראה ע' 7 והתייחסות למטה) אמנם החכמים והתלמידים אם נהגו סילסול בעצמם שלא ליטול, ושיתפרנסו מיגיע כפם או בדוחק, יש להם שכר טוב בעמלם וחסידות הוא להם, ומוטב הוא להם שיבטלו קצת עיתים מלקיים והגית בו יומם ולילה מלסמוך על הציבור במזונותם. והכי אסיק רבא בפרק כיצד מברכין (ברכות לה, ב) דאמר להו לרבנן במטותא מינייכו לא תיתון קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי, כי דלא תיטרדין במזווייכו כוליה שתא. ◈ (זהו מקור ל"בין הזמנים" הנוהג היום בישיבות אך המטרה עוותה לחלוטין. כמו שראינו ממעשה שהביא רשב"ץ על ר' יוסי ראה ע' 8 שם מסקנה היא הפוכה לדעת רשב"ץ, שם סירב ר' יוסי להצעה נדיבה ביותר שהיית יכולה לשחרר אותו מדאגת פרנסה לכל החיים, רק מפני חשש פגיעה ברמת לימודו. משנה מיישבת סתירה זו בקלות (אבות פ"ב מ"ב) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון וכל- מלאכה לא רק אמצעי להשתבר אלא חלק מאורח חיים נכון.) ואפשר לומר, שהחכמים הממונים פרנסים על הציבור, אפילו אפשר להם לעשות מלאכה, אין להם לעסוק במלאכה שבדורות הללו שנתמעטו בני עליה, ואותם מועטים אם יעסקו במלאכה בפני עמי הארץ יזדלזלו בפניהם, ודומה זה למה שאמרו בפרק השותפין (ב"ב ח,א) "רבנן לאו בני מיפק באוכלוזה נינהו. הכל לכריא פתיא, אפי' מרבנן. ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא, אבל נפקי באכלוזא, רבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו" . ◈ (הדמיון מאוד שטחי ונירא שרשב"ץ מודע לזה- כולם זקוקים למים לכן כולם עובדים אך ת"ח לא יעסוק בזה במסגרת גיוס, מלאכתו ופרנסתו של כל אדם אפילו של ת"ח זה עיסוקו הפרטי לא כבריית באר שזה צורך ציבורי, לא שייך שום "אוכלוזא" כאן. שים לב לנימוקו של רשב"ץ "ואותם מועטים אם יעסקו במלאכה בפני עמי הארץ יזדלזלו בפניהם". לא שיהיה להם פחות פנאי לת"ת. ומה הקשר בין כמותם ויחס עמי הארץ למצבם הכלכלי-חברתי.) אבל התלמידים, הטוב והישר להם שיעסקו בתורה לשמה לא על מנת שיקראו חכמים, וסוף הכבוד לבוא ◈ (אם התלמיד לומד ומתפרנס תוך תודעה ש"סוף הכבוד לבוא" לפי פרשנותו של רשב"ץ איך יהיה זה

לשמה?) וילמדו גם אומנות, ויעשו תורתם קבע ומלאכתם עראי, ובזה תהיה תורתן משתמרת ומלאכתם מתברכת, ועליהם הוא אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ◈ (גישה זו מבטלת מעשית את כסף משנה כי לדעתו מי שיש לו אומנות, היינו אפשרות להתפרנס אסור ליטול בכל מיקרה, ואם כל תלמיד ירכוש מקצוע אף כי יגדל בתורה יהיה אסור לו, כך שמבחינה מעשית אלו שיטות סותרות) וכן מצוה ביד כל אדם להנות תלמידי חכמים מנכסיהם. ואם הטילו מלאי לכיסיהם או עשו פרקמטיא אין למעלה מזה, וזובה לישב בישיבה של מעלה. זהו חיוב היחידים. אמנם אם החכמים נמנעים מלקבל הנאות מבני אדם זהו הטוב והישר ◈ (גם כסף משנה וב"ח אומרים את זה ואף אחד מהם לא מנסה לשאול למה? היש עניין אחרי זה? סיבה? רעיון? ערך? כדי לקבוע עד כמה זה הכרחי וליצור איזון נכון חייבים לענות לשאלות אלו.) אלא אם כן מתלמידיהם כמו שמוכח בפרק אלמנה נזונית (כתובות צו, א) אי נמי אם הנותן רוצה להתכבד בחכם כדמוכח בפרק אלו טריפות (חולין מד, ב) ופרק קמא דחולין (ז, ב) ופרק בני העיר (מגילה כח , א) אי נמי דכי שיובל לעסוק בתורה ולא יתבטל ממנה בשביל מזונתין כמו שעשה שמעון אחי עזריה , ור' יוחנן שהתפרנס מהנשיא כדי שיעסוק בתורה, וכן עשה יששכר לזבולון אחיו (בראשית רבה פ' צט, ט) וזכה זבולון שנתברך עם יששכר, ולא עוד אלא שהקדימו הכתוב שנאמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. זה עלה בידי מזה הענין. ומי שזיכנו ללמד זכות על הראשונים ז"ל יזכנו להיות מהזוכים לכתר תורה שם טוב כמותם. 22 ◈ (שני המקורות האחרונים הם היחידים שהביא רשב"ץ עד עתה אשר מראים על טובת הנאה בהקשר לת"ת ניתן להוסיף עליהם גם אלישע שקבל מהשונמית. מאי (שיר השירים ח) בוז יבוזו לו? אמר עולא: לא כשמעון אחי עזריה, ולא כרי יוחנן דבי נשיאה, אלא כהלל ושבנא; דכי אתא רב דימי אמר: הלל ושבנא אחי הוו, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף א"ל: תא נערוב וליפלוג, יצתה בת קול ואמרה: אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'. (סוטה בא א) אין לי אלא להביא כאן דברי רמב"ם : " וכבר שמעתי אותם הפתאים נתלים מאמרם הרוצה להנות ייהנה כאלישע ושלא להנות אל ייהנה כשמואל הרמתי, ואין זה דומה לזה כלל, ואין זה אצלי אלא הטעיה מן הלומד מזה, כיון שהוא ברור ואין מקום טעות. לפי שאלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם קל וחומר שיגבה מהם ויקבע עליהם חיובים חלילה לו מזה. אלא היה מקבל הכיבוד בלבד..." אין שום סיבה להניח שמתן שבנא, עזריה ונשיא היה שונה מהותית מאשר אלישע היה מקבל. לא גביה לא דרישה ולא בקשה ולא שידול אלא הסכמה לקבל. יש לציין כאן שלוש נקודות : א. אמר רשב"ץ על הלל- 23 "אבל אחר שעלה לגדולה לא מצינו" הנה מצינו, וכי למה שבנא הציע את עזרתו? הרי לא מפני שהלל היה נוטל מהציבור(ראה ע' 15) ב. "היכי דמי חילול השם? אמר רב: כגון אנא. אי שקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר... רבי יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין." (יומא פו א) למה פער כזה בין רב לר' יוחנן? יצא שאם ר' יוחנן קונה ומשלם לאלתר- זה חילול השם. אלא היות וקיבל מהנשיא כדי להיות פנוי לת"ת כל עיסוק חול, אף בהידור של מידת חסידות- חילול השם. ג. אם חילול השם הוא לבקש דחית תשלום, כיצד יכול להיות מותר לדרוש, לגבות, לקבוע חיובים או אף לבקש לנדב? עסקת זבולון- יששכר לא נראה לי צריך הסבר זה. יששכר בסופו של דבר היה בעל נחלה שבטית, ואף אם נאמר שלא ניצלו אותה בכלל, הרי שלא יתכן שסתם הזניחוה, אלא בוודאי מסרה לניצול לזבולון הינו קיבלו מעין דמי שכירות. כעת אפשר לסכם דברי רשב"ץ. כל המבנה נישען למעשה על שתי נקודות. האחת: המשפט "אדם חשוב שני" שמאפשר

להפוך אותו "אדם חשוב" לישות הלכתית נפרדת, ועל ידי כך לא להתמודד עם הסתירות האפשריות במקורות אחרים אשר לא רואים שאיפה לעושר וכבוד כדבר ראוי. "אדם חשוב" זה, היות והוא שונה, מותר לו, ואף חייב לרדוף כבוד ולהתעשר, כדי ליצור מעמד רם ונישא, כך שדבריו יושמעו. ממרומי כסאו, המרופד בכסף וכבוד, הוא יכול, באין מפריע ונחת, להטיף לשאר בני תמותה על אפסיות ערכי החומר, שבח ענוה, גנותם של רודפי כבוד, גודל ההסתפקות ושאר ערכי יהדות, ודבריו, ללא ספק, יקלטו היטב מפני מעמדו הרם. נקודה שניה: אינו מבחין בעקביות בין חובה לעזור, רשות לקבל וזכות לתבוע (כבוד או כסף) כאלו היה זה אותו דבר. תוך שזה יצר רושם שרמב"ם אוסר לעזור. אם להוציא מקומות בהם הוא מתפרץ בדלתים פתוחות לרווחה מאמרו יתקצר עד למחצה.)